

Mikołaj JALINIK

OBSZARY LEŚNE W ROZWOJU TURYSTYKI

Mikołaj Jalinik, dr hab. inż. – Politechnika Białostocka

adres korespondencyjny:
Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce
ul. Piłsudskiego 8, 17-200 Hajnówka
e-mail: m.jalinik@pb.edu.pl

FOREST AREAS STIMULATING THE DEVELOPMENT OF TOURISM

SUMMARY: The biggest challenge facing the development of tourism in forest areas is to acquire the human factor that decisively affects the development of tourism in forest areas and existing tourist attractions. Forest areas have unique and unique tourist attractions, which should be properly utilized. The development of tourism creates opportunities of economic activation of many economic units, as well as areas with a particularly high degree of afforestation. Forest areas have many advantages in terms of health and, therefore, the organization of tourism in this area is simply desirable. This article attempts to indicate how valuable it can be forest areas in the development of tourism for the proper utilization and management. The study used the method of observation and critical analysis of literature. In various parts of the country observed forest areas, which are not used in terms of tourism and recreation, and quite often are located near urban areas or cities. And their exploitation can improve physical and mental health of society.

KEYWORDS: forest areas, tourism, features wooded areas, trends and problems of tourism development

Wstęp

Polska zajmuje czołową pozycję w Europie pod względem powierzchni obszarów leśnych. Zajmują one 29,6% powierzchni kraju i rozprzestrzeniają się na obszarze 9,1 mln ha, podczas gdy w krajach Unii Europejskiej ten odsetek wynosi 32%¹. Wyprzedzają nas tylko Francja, Niemcy i Ukraina.

Większość stanowią lasy państwowe. Prawie 7,6 mln ha jest zarządzane przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe; blisko 2 mln ha są to lasy prywatne. W Polsce powierzchnia obszarów leśnych zwiększa się, a lesistość kraju została zwiększona z 21% w 1945 roku do 29,2% obecnie. Zgodnie z Narodowym Programem Zwiększania Lesistości w 2020 roku lasy mają stanowić 30% powierzchni kraju, a w 2050 – 33%².

Obszary leśne od wieków były miejscem schronienia dla zwierzyny, dostarczały wielu produktów, dlatego też mają ogromne znaczenie w przyrodzie i gospodarce, a przede wszystkim są źródłem pozyskiwania drewna na opał, runa leśnego (grzybów, jagód, jeżyn) będącego niekiedy źródłem utrzymania ludzi i surowców wykorzystywanych w przemyśle spożywczym. Spełniają także funkcję społeczną, będąc miejscem do uprawiania turystyki i rekreacji. Wiele korzyści można czerpać z obszarów leśnych, pod warunkiem, że są one wykorzystywane w sposób przemyślany (zrównoważony rozwój gospodarki leśnej). Obszary leśne, spokój, cisza i śpiew ptaków, kontakt z przyrodą, przebywanie w miejscach, gdzie występują atrakcyjne przyrodniczo obiekty, takie jak: pomniki i rezerваты przyrody, parki narodowe i krajobrazowe, Natura 2000 i inne stanowią atrakcje turystyczne.

Celem opracowania jest przedstawienie znaczenia obszarów leśnych dla potencjalnego turysty, jak i osób zainteresowanych produktami ubocznymi i wypoczynkiem na takim terenie.

Funkcje obszarów leśnych

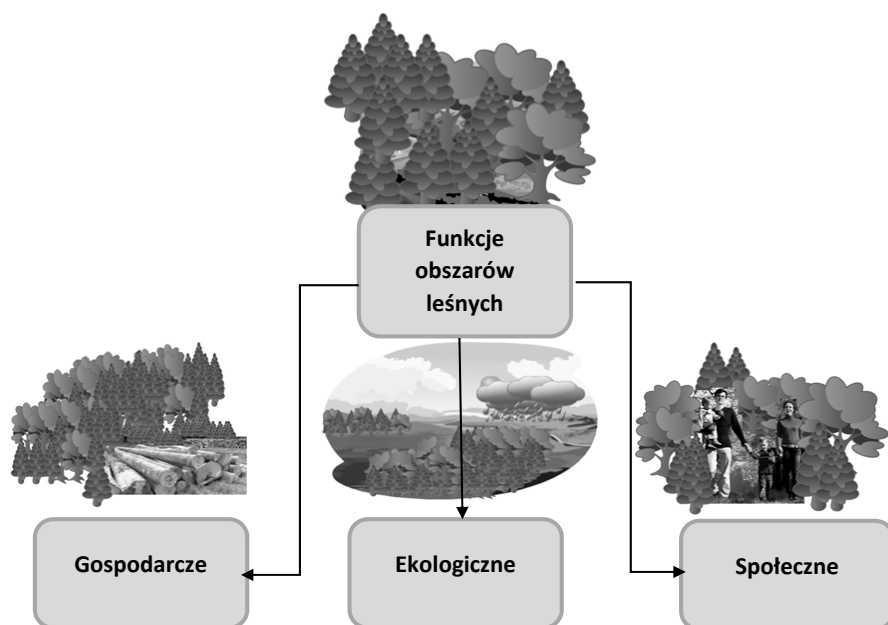
Funkcje obszarów leśnych można określić jako całość wartości materialnych i niematerialnych wartości użytkowych, usług i korzyści dostarczanych przez las. Każda z funkcji jest bardzo istotna, ale najważniejsza jest funkcja zdrowotna. Funkcja społeczna jest niezbędną dla odnowienia i utrzymania zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka. Należy polecać obszary leśne do wypoczynku w swoistym i niepowtarzalnym mikroklimacie, w harmonijnie zestawionej barwie drzew, nieskażonym środowisku, nasyconym olejkami eterycznymi, zawierającymi fitoncydy (lotne związki wpływające leczniczo

¹ *Lasy Państwowe w liczbach*, Warszawa 2011.

² *Raport o stanie lasów w 2013 roku*, Warszawa 2014.

w niektórych stanach chorobowych układu oddechowego, charakteryzujące się właściwościami bakteriostatycznymi) w wyniku czego poprawia się stan zdrowia fizycznego i psychicznego³.

Analiza historycznych związków człowieka z obszarami leśnymi wskazuje, że leśnictwo jest tą formą użytkowania ziemi, która dostarcza wielu różnorodnych korzyści. Zakres i poziom funkcji lasu zależą zarówno od charakteru lasu, jak i sposobu prowadzenia gospodarki leśnej. Rozróżnia się funkcje produkcyjne (gospodarcze), ekologiczne (ochronne) i społeczne (socjalne), (rysunek 1).

- źródło pozyskiwania drewna, wykorzystywanego jako surowiec opałowy, budowlany, czy papierniczy
- źródło biomasy
- miejsce występowania wielu gatunków jadalnych roślin i grzybów
- miejsce występowania zwierzyny łownej

- produkcja tlenu i uzupełnianie jego zasobów w atmosferze
- wiązanie dwutlenku węgla, a tym samym łagodzenie „efektu cieplarnianego”
- zatrzymywanie zanieczyszczeń pyłowych i gazowych powietrza
- regulacja stosunków wodnych na obszarze lasu i w pobliżu jego występowania
- umożliwianie życia wielu gatunkom roślin i zwierząt

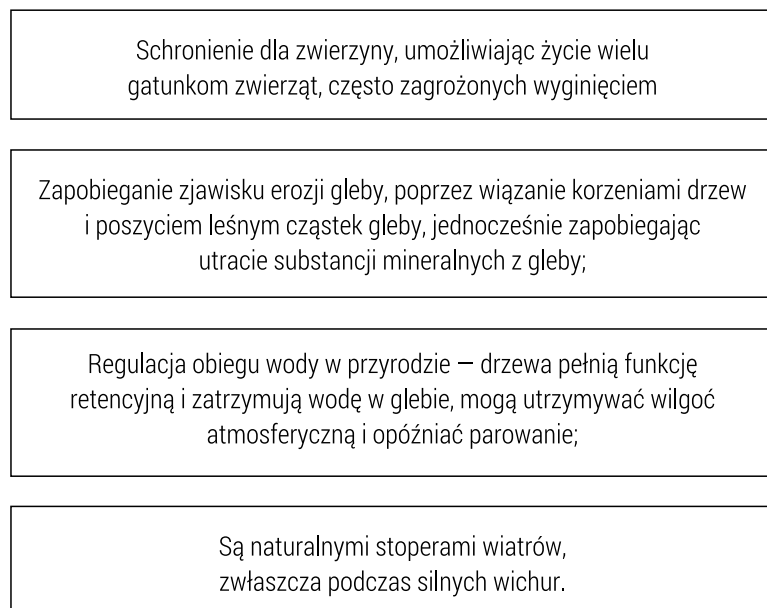
- zdrowotne
- rekreacyjne
- edukacyjne

Rysunek 1 Funkcje obszarów leśnych

³ Z. Muszyński, L. Kozioł, *Atrakcyjność turystyczna dóbr przyrody w lasach Polski*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2013 t. 22, nr 1.

Jedną z bardzo ważnych zalet obszarów leśnych jest pochłanianie dwutlenku węgla, a wydzielanie tlenu i dlatego każda osoba przebywająca w lesie czuje się bardzo dobrze. Ogólnie można stwierdzić, że obszary leśne powinny służyć przede wszystkim człowiekowi, a nie odwrotnie. Od dawnych czasów znane są właściwości bioterapeutyczne gatunków drzew i zbiorowisk leśnych, na przykład bory sosnowe, bory mieszane – działają leczniczo na choroby układu oddechowego, a substancje lotne mają działanie dezynfekcyjne, bakteriobójcze i grzybobójcze większości zbiorowisk oraz obniżają ciśnienie krwi. Owoce runa leśnego są źródłem najlepszych witamin i przyswajalnych cukrów.

Według niemieckiego określenia obszary leśne działają na rzecz dobrobytu i komfortu mieszkańców całego kraju. Wpływają one na jakość życia i na samo życie⁴. Uwzględniając funkcje przyrodnicze obszarów lasów należy zwrócić uwagę głównie na ich znaczenie (rysunek 2).

Rysunek 2 Funkcje przyrodnicze obszarów leśnych

W Polsce występuje 400 gatunków dziko rosnących roślin leczniczych, a 180 to gatunki leśne, w tym 50 gatunków drzew i krzewów. Zioła typowo leśne stanowią 15-20% wszystkich ziół pochodzących ze stanowisk naturalnych⁵.

⁴ W. Grochowski, *Las skarbiec człowieka*, Warszawa 1992, s. 124.

⁵ A. Mandziuk, K. Janeczko, *Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2009 R II, z. 4(23).

Las kształtuje korzystne warunki zdrowotne i rekreacyjne dla społeczeństwa, zapewnia rozwój edukacji ekologicznej społeczeństwa i jest miejscem odpoczynku i rekreacji dla artystów (poetów, prozaików, muzyków, malarzy, plastyków), bywa często miejscem natchnienia. Ponadto, obszary leśne są znakomitym terenem turystyki konsumpcyjnej⁶, to znaczy połączonej z polowaniem, zbieraniem grzybów, jadalnych owoców i ziół, a także gromadzeniem eksponatów. Bardzo cenna dla zdrowia jest turystyka niekonsumpcyjna, polegająca wyłącznie na przebywaniu i wędrówkach po zdrowych i urokliwych terenach leśnych. Stwarza to wyjątkowo korzystne warunki do odpoczynku, odprężenia i regeneracji zdrowia, głównie dla osób starszych i w podeszłym wieku.

Współczesne trendy w rozwoju turystyki na obszarach leśnych

W ostatnich latach nastąpiły zdecydowane zmiany w rozwoju turystyki, jak i w panujących trendach na rynku turystycznym. Wiek XX przyniósł znaczące zmiany w dziejach ludzkości, związane z szeroko rozumianym rozwojem cywilizacyjnym – wzrostem zamożności i świadomości społeczeństw, zmianą stylu życia i warunków pracy, rozwojem środków transportu, zmianą sposobów i motywacji spędzania czasu wolnego. Obszary leśne, jako tereny najbardziej naturalne nie tylko z punktu widzenia przyrodniczego, charakteryzują się nieskażonym środowiskiem i predestynowane są do rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku, ale są w coraz szerszym zakresie przedmiotem zainteresowania społecznego, a zwłaszcza aglomeracji miejskich. Nowe tendencje i trendy w turystyce na obszarach leśnych, wywierają i będą wywierały istotny wpływ na wielkość ruchu turystycznego i jego charakter⁷.

Jednym z ważniejszych trendów obserwowanych w turystyce jest wzrost atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej lasów i „powrót do natury”. Pojawienie się tego trendu jest efektem działania wielu czynników, przy czym zdecydowanie najważniejszą rolę odgrywają o podłożu społecznym i psychologiczno-mentalnym – z jednej strony wzrost świadomości ekologicznej i dbałość o zdrowie, z drugiej zaś negatywna ocena środowiska życia i „zmęczenie cywilizacją”⁸.

Trendem wskazującym na intensyfikację społecznego użytkowania lasu jest polaryzacja upodobań turystów i związane z nią inne zjawiska, zarówno

⁶ W. Grochowski, op. cit., s. 124.

⁷ A. Panasiuk (red.), *Ekonomika turystyki i rekreacji*, Warszawa 2011.

⁸ B. Hołowiecka, E. Grzelak-Kostulska, *Atrakcyjność turystyczna lasów w kontekście nowych tendencji i trendów w turystyce*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2013 R. 15, z. 37(4).

po stronie podaży (zróżnicowanie produktu turystycznego, poprawa jakości, powstawanie nowych atrakcji turystycznych), jak i charakterystyki ruchu turystycznego (spadek sezonowości, dekoncentracja przestrzenna ruchu turystycznego, większa częstotliwość wyjazdów)⁹.

Z każdym rokiem obserwuje się coraz aktywniejsze spędzanie czasu wolnego przez społeczność miejską i wiejską. Następuje rezygnacja z dotychczasowych nawyków konsumenckich, głównie z produktów o charakterze pasywnym (tydzień pobytu w jednym miejscu bez dodatkowych atrakcji), na rzecz większej aktywności. Pogłębia się to, zwłaszcza w starszych grupach wiekowych, oczekiwanie „autentycznego przeżycia”, włączając obcowanie z lokalną przyrodą i kulturą. Rośnie przy tym świadomość, że od leczenia lepsze jest dbanie o zdrowie i wzrasta zainteresowanie wyjazdami do obszarów leśnych. Wiąże się to przede wszystkim z pozbyciem się stresu. Dlatego coraz częściej mieszkańcy wyjeżdżają z zatłoczonych, hałaśliwych i zanieczyszczonych miast, poszukując własnej przestrzeni zapewniającej swego rodzaju intymność, atrakcyjnego miejsca, w którym można odpocząć, nabrać dystansu czy pozwolić sobie na chwilę refleksji. Patrząc z tej perspektywy docenia się wartość przyrody, a las zapewnia doskonałe warunki do zaspokajania tych bardzo indywidualnych potrzeb. Wzrastająca ilość czasu wolnego i dobra dostępność komunikacyjna (rozwój motoryzacji indywidualnej, komunikacja publiczna, budowa tras spacerowych i rowerowych), są dodatkowymi atutami sprzyjającymi intensywnemu użytkowaniu lasów w celach rekreacyjno-wypoczynkowym.

Stosownie do ustawy o lasach z 1991 roku, ich użytkownicy są zobowiązani do trwałego utrzymania lasów i zapewnienia ciągłości ich użytkowania¹⁰. Rozwój turystyki, zwłaszcza w pobliżu ośrodków miejsko-przemysłowych, powoduje, że obszary leśne powszechnie udostępniane z mocy ustawy, powinny być do takiej funkcji odpowiednio przygotowane, głównie w zakresie budowy infrastruktury turystycznej.

Obecnie, w większości państw europejskich jest promowane nowoczesne wielofunkcyjne traktowanie obszarów leśnych, jedynie w niektórych krajach skandynawskich, produkcja drewna wciąż spełnia dominującą funkcję¹¹. W krajach europejskich, podobnie jak w Polsce, istnieje wymóg sporządzania, co 5-10 lat, dokumentów planistycznych (plan urządzania lasu), ale nie zawsze jednak znajduje się w nich miejsce na planowanie wypoczynku na

⁹ Ibidem.

¹⁰ Za: Z. Muszyński, L. Kozioł, op. cit.

¹¹ A. Ciszewska, *Zasady organizacji turystyki i wypoczynku na obszarach leśnych w krajach Unii Europejskiej*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2008 R. 10, z. 3(19).

obszarach leśnych. Poszczególne etapy planowania turystyki i rekreacji w lasach zostały sformułowane w ramach programu COST Action E33¹².

Problemy rozwoju turystyki na obszarach leśnych

Obszary leśne postrzegane są często jako przeszkoda w rozwoju turystyki. Głównym zarzutem, jakim kierują się głównie samorządy gminne wobec zarządzających lasami, są ograniczenia wynikające z występowania na ich terenie parków narodowych i krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych¹³. Samorządy gminne uważają, że z powodu ochrony tych obszarów tracą wartości, jakie mogłyby pozyskać z gospodarczego ich wykorzystania. Innym problemem jest rekompensata utraconych korzyści wynikających z prowadzonej na terenie gminy gospodarki leśnej. Gminy ponoszą koszty prowadzenia gospodarki leśnej na swoim terenie, jak na przykład zniszczeń spowodowanych korzystaniem z dróg gminnych i powiatowych, zanieczyszczeń spalinami, ograniczeniem w korzystaniu z dróg leśnych przez mieszkańców gmin.

Organizowanie turystyki, podobnie jak innej działalności, ma na celu powiązanie istniejących walorów, atrakcji i zasobów przyrodniczych z potrzebami i oczekiwaniami społeczeństwa. Rozwój turystyki stanowi zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i zrównoważonego rozwoju. Jest to coraz częściej brane pod uwagę w ocenianiu gospodarczej i społecznej funkcji turystyki. Niepożądane byłoby więc zaniechanie lub ograniczanie udziału turystyki w upowszechnianiu zachowań proekologicznych lub wykorzystywaniu jej walorów wychowawczych i poznawczych w edukacji ekologicznej.

Rozwój turystyki może być zagrożeniem dla obszarów leśnych. Zwiększa się penetracja lasu, pojawia się wydeptywanie nowych ścieżek, erozja na skutek jazdy rowerami po niewyznaczonych trasach, hałas i zanieczyszczenie. Swobodnie biegające psy (często bez kagańca) powodują niszczenie szaty roślinnej, zanieczyszczają odchodami glebę i rośliny, płoszą i atakują zwierzęta, a nawet mogą zagryźć niektóre gatunki zwierząt leśnych.

Realne zagrożenie rozwoju turystyki na obszarach leśnych stanowić może wzrost negatywnego wpływu aktywności człowieka powodującej, między innymi zanieczyszczenie środowiska, zniekształcanie i degradację siedlisk leśnych i drzewostanów oraz zubażanie flory i fauny. Dla obniżenia poziomu tych zagrożeń, niezależnie od odpowiedniego wyposażenia w infra-

¹² Ibidem.

¹³ W. Marchlewski, *Las jako czynnik rozwoju społeczności lokalnych*, Sękocin Stary 2014, s. 12.

strukturę turystyczną na obszarach leśnych oraz właściwą lokalizację obiektów zabudowy, konieczna jest intensywna edukacja przyrodniczo-leśna, mająca na celu zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa i kultury obcowania z przyrodą i środowiskiem leśnym¹⁴.

Nadmierną antropopresję na środowisko przyrodnicze w niektórych regionach kraju powoduje wzrost intensywności urbanizacji i rozbudowa infrastruktury technicznej na obszarze lub bezpośrednim sąsiedztwie obszarów leśnych. Konsekwencją presji urbanizacji są zanieczyszczenia powietrza, gleb i eutrofizacja wód powierzchniowych. Ujawniające się zagrożenia powinny stanowić przedmiot szczegółowych analiz oraz wyznaczać zakres współpracy zarządzających obszarami leśnymi z przedstawicielami władz samorządowych na etapie tworzenia i weryfikacji lokalnych i regionalnych planów zagospodarowania przestrzennego. Dążyć należy aby w planach wydzielone zostały główne kierunki i strefy zagospodarowania, na przykład intensywnego rolnictwa, rozbudowy mieszkalnictwa i infrastruktury technicznej, stref ochronnych w zakresie lokalizacji nowych elementów zabudowy, które warunkują możliwość zrównoważonego rozwoju leśnictwa, w tym turystyki na obszarach leśnych. Działania takie powinny pozwolić na ujednoczenie programu kompleksowego, wykorzystania walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, nie kolidującego z zadaniami lasów i leśnictwa¹⁵. Konieczna jest także synchronizacja kierunków rozwoju turystyki na obszarach leśnych oraz agroturystyki, traktowanej jako elementu strategii społeczno-gospodarczego rozwoju obszarów wiejskich.

Innym problemem utrudniającym rozwój turystyki na obszarach leśnych jest polityka organizacji ekologicznych, które zabraniają usuwania połamanych i uschniętych drzew, co dla przeciętnego turysty oznacza trudność w poruszaniu się po obszarach leśnych i świadczy o niegospodarności i nieporządku. Przykładem może być obszar Puszczy Białowieskiej (rysunek 3 i 4).

Turysta obserwując obszar leśny (rysunek 3 i 4) na pewno nie skorzysta z żadnej oferty turystycznej, pomimo bogatej flory i fauny. Obszary leśne przede wszystkim powinny służyć człowiekowi, a badania naukowe powinny mieć wydzielony obszar, ale nie na takiej powierzchni, jak ma to miejsce w Puszczy Białowieskiej. Turyści nie tylko poruszają się pieszo, ale bardzo często korzystają z jednośladów. W takiej sytuacji, żadna z form jest niemożliwa. Na takim obszarze nawet zwierzęta mają trudności z poruszaniem się, a bardzo często są narażone na zwichnięcia czy złamania, szczególnie w momencie ucieczki przed drapieżnikami. Bardzo często w turystyce krajoznawczej jest tak, że turystę interesuje runo leśne, gatunki drzew, roślin,

¹⁴ E. Stępień, *Możliwości promowania i ograniczenia rozwoju turystyki i rekreacji w lasach*, „Turystyka i Rekreacja” 2005 t. 1.

¹⁵ Ibidem.

zwierzęta leśne które chciałby obejrzeć, zrobić zdjęcie, a w tym przypadku może tylko narazić się na kontuzję.

Rysunek 3 Obszar Puszczy Białowieskiej

Źródło: fot. A. Kwiatkowski.

Rysunek 4 Obszar Puszczy Białowieskiej

Źródło: fot. A. Karczewska, Z. Kruczyński, Towarzystwo Ochrony Krajobrazu

Podsumowanie

Niezwykle istotnym elementem w rozwoju turystyki na obszarach leśnych jest umiejętne zarządzanie obszarem i czynnikiem ludzkim. Czynnikiem ludzki stanowi najważniejszy element i w coraz większym stopniu decyduje o napływie turystów do danego obszaru i zakupie produktów turystycznych. Warto podkreślić, że wzrastają wymagania w stosunku do oferty turystyczno-wypoczynkowej na obszarach leśnych. W ten sposób rozumiany czynnik ludzki od zawsze stanowił najważniejszy z zasobów ekonomicznych.

Należy dążyć do pozyskiwania pracowników kompetentnych, posiadających kwalifikacje, a przede wszystkim umiejętności w zakresie zarządzania. Cechą wyróżniającą takiego pracownika jest jego niemierzalny charakter. Zainteresowanie wypoczynkiem na obszarach leśnych przybiera wciąż nowe formy, a atrakcyjność turystyczna obszarów leśnych uzależniona jest od występujących walorów turystycznych i zagospodarowania turystycznego. Stanowią one podstawowy wyznacznik przyciągający turystów.

Na podstawie analizy literatury i badań własnych należy stwierdzić, że aby rozwijała się turystyka z dobrym skutkiem na obszarach leśnych musi być przygotowana infrastruktura turystyczna, obiekty gastronomiczne i noclegowe i atrakcje turystyczne. Są to najważniejsze determinanty, które mogą zachęcić turystów do odwiedzania obszarów leśnych. Jest potrzeba właściwego zagospodarowania obszarów leśnych. Stanowią one bardzo cenny element pod względem zdrowotnym, który powinien być wykorzystany przez społeczeństwo.

Literatura

- Ciszewska A., *Zasady organizacji turystyki i wypoczynku na obszarach leśnych w krajach Unii Europejskiej*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2008 R. 10, z. 3(19)
- Grochowski W., *Las skarbiec człowieka*, Warszawa 1992
- Hołowiecka B., Grzelak-Kostulska E., *Atrakcyjność turystyczna lasów w kontekście nowych tendencji i trendów w turystyce*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2013 R. 15, z. 37(4)
- Lasy Państwowe w liczbach*, Warszawa 2011
- Mandziuk A., Janeczko K., *Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2009 R II, z. 4(23)
- Marchlewski W., *Las jako czynnik rozwoju społeczności lokalnych*, Sękocin Stary 2014
- Milewski W. (red.), *Turystyka i rekreacja leśna*, Warszawa 2010
- Muszyński Z., Koziol L., *Atrakcyjność turystyczna dóbr przyrody w lasach Polski*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2013 t. 22, nr 1

Panasiuk A. (red.), *Ekonomika turystyki i rekreacji*, Warszawa 2011

Raport o stanie lasów w 2013 roku, Warszawa 2014

Stępień E., *Możliwości promowania i ograniczenia rozwoju turystyki i rekreacji w lasach*,
„Turystyka i Rekreacja” 2005 t. 1

www.money.pl